

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2525 เป็นต้นมาชื่อของถนนข้าวสารเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกในลักษณะของความเป็นย่านที่พักแบบประหลาดของนักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ย่านนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูงมาก เมื่อพิจารณาด้านกายภาพ อาคารเดิมที่มีสภาพเป็นห้องแถวสองชั้นเล็กๆ ประกอบกับบ้านพักอาศัยในตรอกต่างๆ ที่เชื่อมต่อกับถนนข้าวสาร คนภายในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย วิถีชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย แคร่ระยะเวลา 20 ปีเศษที่ย่านถนนข้าวสารมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันเป็นกระทรวงการท่องเที่ยว การกิจหลักคือส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวทั้งในเขตเมืองและต่างจังหวัด ดังคำขวัญที่กล่าวว่า “the visit Thailand year” ในปีพ.ศ.2525 ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวต่างประเทศเดินทางมาประเทศไทยเพิ่มขึ้น รวมทั้งสถานที่ตั้งของถนนข้าวสารอยู่ในบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และตั้งอยู่ใกล้สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง มีการเดินทางที่สะดวก จึงมีการดัดแปลงบ้านเดิมที่เคยแบ่งให้คนไทยเช่ากลายเป็นเกสต์เฮาส์ราคาถูก โดยในระยะแรกมีการดัดแปลงจากอาคารไม้สองชั้น มีพื้นที่บริเวณหน้าบ้าน ภายในบ้านมีการแบ่งเนื้อที่ใช้สอย สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ 4-6 คน ต่อมาเมื่อการแบ่งห้องเช่าภายในบ้านไม่เพียงพอ เกสต์เฮาส์จึงขยายออกสู่อาคารพาณิชย์ที่อยู่ริมถนนข้าวสาร โดยชั้นล่างยังคงทำการค้าขายเหมือนเดิม ส่วนชั้นบนมีการปรับปรุงพื้นที่ทำเป็นห้องเช่าให้นักท่องเที่ยว

หลังจากเมื่อการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จอย่างมากจากปีการท่องเที่ยว จึงได้มีการรื้ออาคารเก่าริมถนน ดัดแปลงอาคารพาณิชย์ แม้กระทั่งกลุ่มบ้านพักอาศัยกลายเป็นเกสต์เฮาส์ และเกิดร้านค้าแตกต่างกันไป และนี่เองถือเป็นจุดกำเนิดที่มีการปรับเปลี่ยนดัดแปลงและเพิ่มการใช้ที่ว่างเพื่อให้อาคารรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้น รูปแบบของที่ว่างที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะที่ตุงใจและเกิดเองโดยธรรมชาติ อาทิเช่น ตรอกทางเดินขนาดเล็กภายในพื้นที่ที่มีการเชื่อมต่อถึงกันหมด และภายในตรอกชอกชอยนั้น ๆ ยังมีกิจกรรมเล็กๆ ที่เกิดขึ้นแฝงตัวอยู่ด้วย การเข้าถึงพื้นที่ด้านหลังถนนข้าวสารด้วยตรอกขนาดเล็ก บรรยายากภายในย่านถนนข้าวสารที่มีลักษณะเป็นกันเอง มีความเป็นย่านเก่าผสมผสานกับวัฒนธรรมชาวตะวันตก แม้จะมีร้านค้าหลากหลายเกิดขึ้นอย่าง

มากมาย แต่หาบเร่แผงลอยก็ยังได้รับความนิยมจากคนที่เข้ามาทำกิจกรรมภายในพื้นที่ ลักษณะพิเศษเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นที่ดึงดูดหรือเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของถนนข้าวสาร ที่สามารถดึงดูดผู้คนไม่ว่าจะเป็นคนไทยและคนต่างชาติให้เข้ามาทำกิจกรรมภายในย่านได้

อย่างไรก็ตามการพัฒนาและเติบโตของเมือง มีความจำเป็นต้องมีการวางแผนสำหรับใช้เป็นแนวทางในการควบคุม และให้แนวทางต่อการพัฒนาสำหรับชุมชน การวางแผนพัฒนาและควบคุมที่ดีพอจะทำให้การเติบโตของย่านเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน มีเป้าหมายโดยรวมที่สอดคล้องและชัดเจน หากการวางแผนพัฒนาเป็นไปอย่างไร้ทิศทาง การเติบโตภายในพื้นที่มักมีปัญหาเกิดขึ้นตามมาอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางกายภาพ ทางสังคม หรือสิ่งแวดล้อมก็ตาม ดังจะเห็นได้จากปัญหาในเรื่องความหนาแน่นแออัด ปัญหาการจราจรติดขัด การขาดแคลนบริการสาธารณะ ขาดที่ว่างโล่ง ขาดพื้นที่สีเขียว สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม หรือแม้กระทั่ง ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นมักเกิดขึ้นเป็นลูกโซ่ เมื่อเกิดปัญหาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่ออีกเรื่องหนึ่งเสมอ เช่นเช่นย่านถนนข้าวสาร การเติบโตภายในย่านเป็นไปอย่างก้าวกระโดดและรวดเร็วมาก มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ว่างภายในย่านไม่ว่าจะเป็นส่วนสำหรับพักอาศัย ส่วนประกอบการพาณิชย์ เส้นการเดินทางหรือแม้กระทั่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนและบรรยากาศของย่านต่างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ศึกษาบทบาทหรือรูปแบบการใช้ที่ว่างของย่านถนนข้าวสารในระดับเมือง ระดับย่าน และระดับถนน
2. ศึกษาวัฒนธรรมและรูปแบบวัฒนธรรม รวมทั้งผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อถนนข้าวสาร และเข้าใจกลไกทางสังคมและเศรษฐกิจของย่าน ที่ส่งผลต่อการใช้ที่ว่าง
3. ศึกษาเอกลักษณ์ของพื้นที่ศึกษาอันเกิดจากลักษณะการใช้ที่ว่างทั้งรูปแบบดั้งเดิมและสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

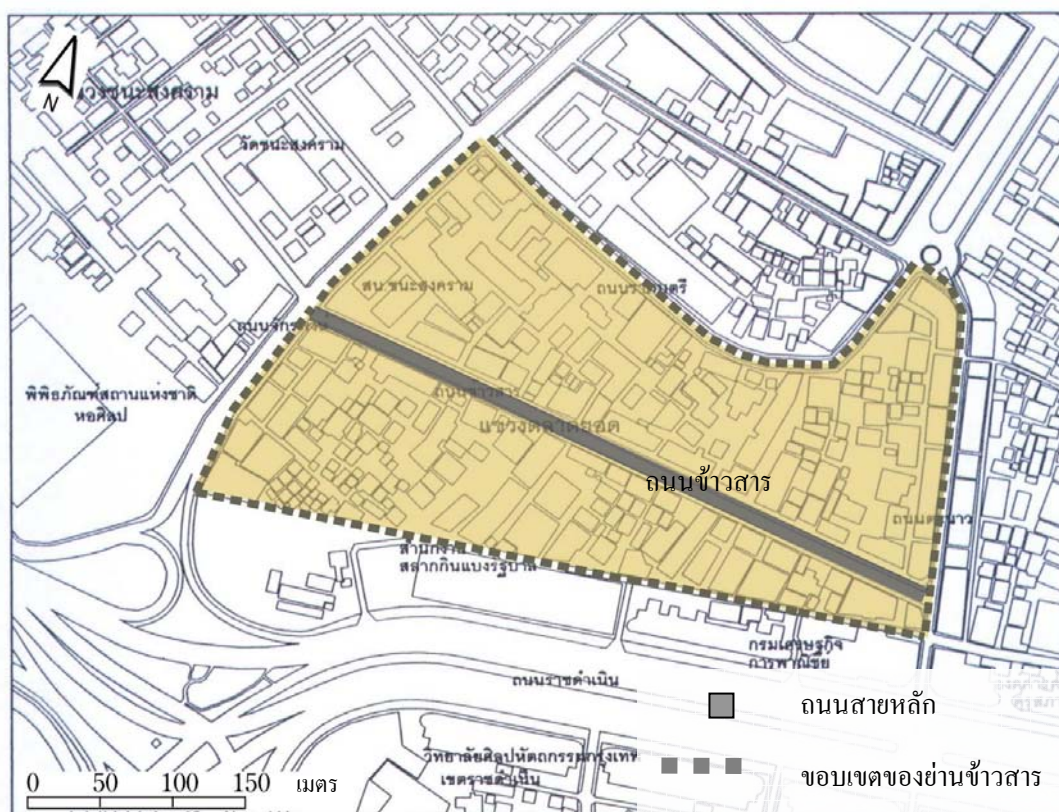
เป็นกรณีศึกษาที่ทำให้เข้าใจถึงกลไกที่ทำให้เกิดรูปแบบของย่านที่มีลักษณะเฉพาะตัว รวมทั้งความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นถิ่นที่ของย่านถนนข้าวสารจากการวิเคราะห์การใช้ที่ว่าง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน สำหรับการศึกษาหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาควบคุมและฟื้นฟูย่าน โดยไม่ทิ้งความเป็นเอกลักษณ์ของย่านไป และผลจากการศึกษาสามารถนำไปใช้ เพื่อเป็นแนวทาง ในการพัฒนาชุมชนและมาตรการป้องกันการเติบโตของพื้นที่ที่มีลักษณะกิจกรรมใกล้เคียงกัน ให้ ยังคงอยู่ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นต่อไป

ข้อจำกัดของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เน้นทางด้านกายภาพทางการใช้ที่ว่าง แต่การศึกษาเรื่องของคน กลุ่มคน และชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ว่างบนถนนข้าวสาร จำเป็นที่จะต้องศึกษาอย่างลุ่มลึกและใช้เวลา ที่ยาวนานในลักษณะของการมีส่วนร่วม (Participation) แต่ด้วยเงื่อนไขของเวลาและงบประมาณ ได้กลายเป็นข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนการศึกษาด้านสังคมและวัฒนธรรมได้ใช้ประชากร บางส่วนร่วมกับข้อมูลเชิงทุติยภูมิ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ทิสเหนือ	จรดถนนรามบุตรี
ทิสใต้	จรดซอยค่านหลังถนนราชดำเนินกลางและตรอกมะยม
ทิสตะวันออก	จรดถนนตะนาว
ทิสตะวันตก	จรดถนนจักรพงษ์

ขอบเขตการวิเคราะห์พื้นที่บน “ถนนข้าวสาร” และพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกับถนนข้าวสารสายหลัก

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1. ศึกษาการใช้ที่ว่างบริเวณถนนข้าวสาร

2.2 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพ และด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการใช้ที่ว่าง

นิยามศัพท์

ตามความหมายทางผังเมือง มีดังนี้

ที่ว่าง หมายถึง ระยะห่างระหว่างความเป็นถิ่นที่ที่สามารถรับรู้ได้ ไม่ได้มีความหมายว่าที่ว่างเปล่า หรือที่ว่างโล่ง แต่การกำเนิดที่ว่าง เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การใช้ที่ว่าง หมายถึง การใช้ประโยชน์จากที่ว่างดังกล่าวความหมายข้างต้น เพื่อวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมบางอย่าง ที่มีความสัมพันธ์ของมนุษย์ และเนื้อหากิจกรรม

เอกลักษณ์ หมายถึง ความพิเศษของสถานที่ หรือความรู้สึกที่โดดเด่นที่ได้รับจากประสาทสัมผัส ที่ทำให้ ณ บริเวณนั้นมีความแตกต่างจากที่อื่น

ลักษณะเฉพาะ หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพบางอย่างที่ทำให้สถานที่นั้นมีความแตกต่างจากสถานที่อื่น และสามารถสังเกตได้ง่ายจากประสาทสัมผัส

ความเป็นถิ่นที่ หมายถึง สถานที่หนึ่งที่มีปรากฏการณ์ สามารถจับต้องได้ ประกอบด้วยองค์ประกอบทางด้านกายภาพ ความมีชีวิตชีวาของผู้คน จิตวิญญาณ¹หรือความหมายของพื้นที่นั้น

¹ จิตวิญญาณ หรือ soul หมายถึง การแสดงออกซึ่งความรู้สึก, คน, จิตใจ

ความรู้สึกถึงการเป็นสถานที่พิเศษ หมายถึง ความรู้สึกต่อสถานที่หนึ่งซึ่งมีเอกลักษณ์และโครงสร้างได้กลายเป็นสิ่งเร้าให้สามารถจดจำและรู้สึกถึงความแตกต่างจากสถานที่อื่นได้

การรับรู้ทางประสาทสัมผัส หมายถึง การรับรู้จากการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส ผ่านทางรูปทรงทางกายภาพ หรือความเคลื่อนไหวของบางสิ่งที่มีคุณภาพที่สามารถจับต้องได้ เช่น อาคารร้าน Starbuck

บรรยากาศ หมายถึง ปรากฏการณ์ทางกายภาพ และปรากฏการณ์ทางสังคมในถนนข้าวสาร

ย่าน หมายถึง บริเวณหรือพื้นที่หนึ่งที่เป็นส่วนประกอบของเมือง มีคุณสมบัติหรือลักษณะบางอย่างไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม สังคม โครงสร้างทางกายภาพ ที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบของพื้นที่นั้นๆ (ในที่นี้ หมายถึง บริเวณถนนข้าวสารที่มีหัวถนนจรดตั้งแต่สถานีชนะสงคราม จนถึงสี่แยกคอกวัวซึ่งอยู่อีกด้าน)

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิต แบบแผนการดำรงชีวิต และสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริเวณถนนข้าวสารซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะของถิ่นนี้ ได้แก่ อาคารเก่า อาคารใหม่ รูปแบบการดำเนินชีวิตทั้งของคนไทยและคนต่างชาติที่อยู่ ณ พื้นที่นี้